

STO LAT LIGI MORSKIEJ I RZECZNEJ 1918 – 2018

**Odbudowa, likwidacja oraz odrodzenie Ligi Morskiej i Rzeczej w
latach 1944-1953 oraz 1981-2018**

**(Referat przygotowany na jubileusz 100-rocznicy Ligi Morskiej i Rzeczej przez
Wacława L. Kowalskiego –wiceprezesa Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Rzeczej)**

W 2018 roku zasłużone dla naszego kraju stowarzyszenie Liga Morska i Rieczna obchodziło Jubileusz 100 –rocznicy swojej pracy na rzecz krzewienia patriotyzmu, rozwoju gospodarki morskiej, żeglugi śródlądowej, obronności, turystyki wodnej ,żeglarstwa ,kultury morskiej i rzecznej oraz tradycji marynarskich i wodniackich.

Podczas Walnego Zjazdu Delegatów Ligi Morskiej w lutym 1947 roku w Warszawie inżynier Eugeniusz Kwiatkowski – Członek Zarządu stwierdził: **” Połowę osiągnąć naszych na małym polskim wybrzeżu przed wojną to właśnie –nieświadome i niewidoczne zwycięstwo- nie kogo innego ,tylko Ligi Morskiej. Gdyż ona tworzyła atmosferę psychiczną w społeczeństwie ,ze nawet w najcięższych momentach kryzysu gospodarczego żaden rząd nie mógł się odważyć na zahamowanie twórczej pracy w Gdyni, na morzu. Jak potężny wodospad –Liga Morska biła bez przerwy w lądową psychikę polską, przetwarzała ją na dynamiczną ,na morską ,na psychikę przepojoną ambicją samodzielnej twórczości. Jak potężny wiatr od morza- Liga podjęła inicjatywę Żeromskich ,odkrywając przed umysłami młodzieży polskiej nowe, nieznane, wielkie horyzonty życia na morzu, gdzie siły mierzy się na zamiary”.**

Wypowiedziane zdania przez Wielkiego Polaka za jakiego jest uważany inżynier Eugeniusz Kwiatkowski, stanowi ocenę pracy działaczy Ligowych .

Lata II wojny światowej przerwały rozwój gospodarki morskiej i gospodarki rzecznej w Polsce ,ale nie przerwały myślenia o odbudowie i rozwoju.

Gdy znaczna część kraju była pod niemiecką okupacją, trwały prace nad powołaniem Ligi Morskiej .Z inicjatywą reaktywowania Ligi Morskiej wystąpił **Jan Manugiewicz –działacz Ligi Morskiej i Kolonialnej .Pierwsze zebranie**

Komitetu Organizacyjnego odbyło się dnia 20 października 1944 roku w gmachu gimnazjum Vetterów w Lublinie. Komitet Organizacyjny Ligi już 26 października 1944 roku, za pośrednictwem prasy zwrócił się do działaczy Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz specjalistów z dziedziny spraw morskich i rzecznych o zarejestrowanie się w lokalu Ligi. Komitet wezwał oddziały terenowe do wznowienia działalności. W dniu 12 listopada 1944 roku w sali gimnazjum J. Zamojskiego w Lublinie odbyło się drugie zebranie – na którym wybrano Tymczasowy Zarząd Główny i prezesa którym został J. Manugiewicz.

W kwietniu 1945 roku Tymczasowy Zarząd Główny został przeniesiony do Warszawy do dawnej siedziby **Ligi Morskiej i Kolonialnej przy ul. Widok 10**. W ten sposób odradzała się **Liga Morska** oparta na przedwojennych zasadach Ligi Morskiej i Kolonialnej, stała się sukcesorką organizacji międzywojennych i rozpoczęła kontynuację jej dzieła. Stało się to zasługą przedwojennych działaczy, którzy aktywnie włączyli się do pracy. Jednymi z pierwszych którzy zgłosili się był inż. **Antoni Garnuszewski** oraz **kpt. ż w. Konstanty Maciejewicz**, **Witold Bublewski**, **generał Juliusz Rummel**, **inżynier Alfred Konopka**, **inżynier Tadeusz Ocioszyński**, w późniejszym czasie **kontradmiral Adam Mohuczy** oraz **komandor Stanisław Mieszkowski** i wielu innych.

W lipcu 1945 roku wrócił do kraju inż. **Eugeniusz Kwiatkowski** – niekwestionowany autorytet w sprawach gospodarki morskiej. Z rąk Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej otrzymał propozycję objęcia kierownictwa Delegatury Rządu dla Spraw Wybrzeża. Eugeniusz Kwiatkowski z pełnym zaangażowaniem włączył się w odbudowę infrastruktury morskiej. Przygotowywał program rozwoju gospodarki morskiej, rozwoju transportu rzeczno-god. W dniu 12 września 1945 roku wygłosił obszerny referat „**O przyszłość Polski nad morzem**” w czasie obrad Komisji Morskiej KRN w Gdańsku. W referacie przedstawił następujące tezy:

- 1. Należy zakończyć odbudowę portów do 1949 roku.**
- 2. Należy podjąć szybką aktywizację portu w Szczecinie.**
- 3. Porty muszą obsłużyć całą infrastrukturę gospodarczą Polski.**

W dniach 14-15 X 1945 roku Walny Zjazd Delegatów obradował w Warszawie. **Prezesem Rady Głównej został generał dywizji Juliusz Rommel**. Podczas Zjazdu Delegatów dał się zaobserwować konflikt pomiędzy działaczami z L Mi K a nowymi członkami delegowanymi do Ligi przez PPR. Konflikt ten został zażegnany przez Prezydium KRN w listopadzie 1945 r, gdy powołano nowy **Tymczasowy Zarząd Główny Ligi Morskiej w składzie ppłk. Stanisław Kiryluk z Polskiej Partii Robotniczej, wicewojewoda Stefan Szudziński z Polskiej Partii Socjalistycznej oraz Maria Jaszczukowa z Stronnictwa Demokratycznego**. Tymczasowy Zarząd w takim składzie kierował pracami Ligi aż do lutego 1946 roku W dniach 24-26 odbył się kolejny Walny Zjazd Delegatów. Główny referat programowy wygłosił inż. Eugeniusz Kwiatkowski. Przedstawił porywającą wizję Polski Morskiej, wykorzystania

bogactwa naturalnych Śląska, oraz rozwoju handlu z wykorzystaniem morza..
**Prezesem Rady Głównej wybrano kontradmirała Adama Mohuczego, a wiceprezesem został dr Kazimierz Petruszewicz -wiceminister Żeglugi i Handlu Zagranicznego. Zarząd Główny Ligi Morskiej wybrano w składzie, prezes Stefan Szudziński – dyrektor departamentu w Ministerstwie Administracji Publicznej, sekretarzem generalnym pplk. Stanisława Kiryluka , skarbnikiem dr. inż. Józefa Salcewicza -wiceministra Przemysłu i Handlu. W dniu 16 marca 1947 roku odbyło posiedzenie Rady Głównej podczas którego wybrano pozostałych członków w 25 osobowym składzie .
Wybrano działaczy Ligi Morskiej i Kolonialnej ,inż. Eugeniusza Kwiatkowskiego, Witolda Bublewskiego, generała Juliusza Rommla, inżyniera Alfreda Konopkę ,inżyniera Tadeusza Ocioszyńskiego .**

Od roku 1945 w krótkim czasie powstają nowe terenowe ogniwa Ligi Morskiej w Gdyni, Ustce, Władysławowie, Olsztynie, Mikołajkach, Rożnowie, Kruszwicy i wielu innych miejscowościach. Rozwój tej organizacji postępował stopniowo w miarę wyzwania kraju i normalizacji życia społecznego w kraju. O rozwoju Ligi Morskiej niech świadczą dane – **w końcu 1945 roku skupiała już 155 tysięcy członków**, w tym 40% stanowiła młodzież.

Od listopada 1945 roku ukazuje się pierwszy numer „**Morza**” – organu Ligi Morskiej adresowany do dorosłych członków organizacji. W tym samym czasie ukazał się pierwszy numer „**Młodzież Morska**” – jako miesięcznik.

Periodyki Ligi Morskiej okresu powojennego **osiągały nakłady 10 – 15 tysięcy egzemplarzy**. W okresie istnienia powojennej Ligi Morskiej w latach 1944 – 1953, w zniszczonym kraju, przy brakach podstawowych produktów żywnościowych Liga wydała 6 pozycji książkowych i broszurowych. Wielkim osiągnięciem powojennej Ligi było natychmiastowe przystąpienie do wydobycia, zabezpieczenia i wyremontowania żeglarskiego sprzętu pływającego. Miało to miejsce nie tylko na wybrzeżu morskim ale również na jeziorach i rzekach. **Organizacja ta już w 1946 roku posiadała 300 jednostek pływających, z których 170 zostało całkowicie wyremontowanych.**

Od 1950 roku Liga Morska poddawana była coraz większym naciskom politycznym przez ówczesne władze partyjne i państwowe, które chciały ją przekształcić w polityczną organizację paramilitarną wzorowaną na odpowiednikach sowieckich. Jej głównym zadaniem miało być mobilizowanie społeczeństwa do walki o wykonanie planów produkcyjnych, pogłębianie przyjaźni ze Związkiem Radzieckim i krajami socjalistycznymi, a także walka z „siłami imperialistycznymi”.

Zaangażowanie i doświadczenie inżyniera Eugeniusza Kwiatkowskiego było wykorzystane jedynie do dnia 13 stycznia 1948 roku. Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża uległa likwidacji ,o czym powiadomił w krótkim formalnym piśmie premier J. Cyrankiewicz, który nie zdobył się nawet na podziękowanie za wieloletni owocny wysiłek adresata pisma. Władze zakazały inżynierowi

E. Kwiatkowskiemu mieszkać na Wybrzeżu i w Warszawie. Musiał więc ,mimo immunitetu poselskiego opuścić z rodziną Sopot i przenieść się do Krakowa.

Los kontradmirała Adama Mohuczego oraz komandora Stanisława Mieszkowskiego był jeszcze bardziej tragiczny.

Poglądy kontradmirała Adama Mohuczego na rozwój Marynarki Wojennej w zdecydowany sposób nie odpowiadały Sztabowi Generalnemu oraz Ministrowi Obrony Narodowej. W dniu 14 lutego 1947 r. na własną prośbę został odwołany z funkcji kierowniczej w Marynarce Wojennej. **W dniu 16 marca 1947 roku Rada Główna Ligi Morskiej wybrała kontradmirała A. Mohuczego na swojego prezesa.** Rozpoczęły się wewnętrzne tarcia starych działaczy z przedstawicielami władz politycznych. Prezes Rady Głównej kontradmirał A. Mohuczy nie angażował się w sprawy ideologiczne i światopoglądowe, cały swój wysiłek poświęcał sprawom morskim zgodnie z kierunkiem przyjętym przez Ligę. Zorganizował 17 ośrodków przysposobienia morskiego i wodnego. W szkoleniu uczestniczyło łącznie 17 000 osób. Wielu młodych ludzi po szkoleniu zgłaszało się na ochotnika do służby w Marynarce Wojennej. Z działalnością Rady Głównej Ligi Morskiej nie mogły się zgodzić władze komunistyczne. Coraz bardziej krytycznie oceniano kierunki rozwoju stowarzyszenia , nie przystające do kierunków przyjętych przez tzw.” rodzinę krajów demokratycznych ze Związkiem Radzieckim na czele”. W dniu 6 grudnia 1949 roku kontradmirał Adam Mohuczy wezwany został do Naczelnej Prokuratury Wojskowej, stamtąd już nie powrócił. .Pod fałszywymi oskarżeniami Sąd Wojskowy skazał go na 13 lat więzienia. Zmarł w więzieniu w dniu 7 maja 1953 roku . W dniu 21 czerwca 1957 roku Najwyższy Sąd Wojskowy zrehabilitował kontradmirała A. Mohuczego. Podobny los spotkał innego Członka Rady Głównej komandora Stanisława Mieszkowskiego. W październiku 1950 roku został aresztowany . Niesłusznie oskarżony ,otrzymał wyrok śmierci ,który wykonano .Pogrzebany w zbiorowej bezimiennej mogile na cmentarzu powązkowskim. Ciało odnaleziono w 2016 roku i uroczyście pochowano z honorami wojskowymi w 2017 roku.

W maju 1953 roku niezgodnie ze statutem Liga Morska została włączona do Ligi Przyjaciół Żołnierza, przekształconej z czasem w Ligę Obrony Kraju. Decyzja w tej sprawie zapadła w dniu 03 marca 1953 roku ,podjęta była przez Biuro Polityczne KC PZPR pod przewodnictwem Bolesława Bieruta. Konferencja zjednoczeniowa odbyła się w Warszawie w Sali Centralnego Klubu Towarzystwa Przyjaźni Polsko- Radzieckiej . W wyniku zjednoczenia duża ilość członków nie widziała swojego miejsca w nowej organizacji.

Charakteryzując działalność Ligi Morskiej w okresie od 1944 do 1953 roku można wyróżnić trzy okresy organizacyjne . Lata 1944-1948 ,gdy ówczesne polityczne władze kraju zezwoliły na zorganizowanie stowarzyszenia na wzorach Ligi Morskiej i Kolonialnej oczywiście z pominięciem zajmowania się sprawami kolonialnymi. Pomimo nadzoru PPR-u nad Ligą ,uważano że jej

działalność może przynieść korzyści polityczne i społeczne. Głównym zadaniem Ligi według statutu z 1946 roku było budzenie i pogłębianie świadomości społecznej ze znaczenia posiadania dostępu do morza. Integralną częścią statutu był regulamin Funduszu Obrony Morskiej. Celem FOM, podobnie jak przed wojną miało być gromadzenie środków na budowę okrętów pochodzących ze składek społecznych. Należy przypomnieć ze Prezesem Rady Głównej był wówczas kontradmirał Adam Mohuczy.

Ta Liga Morska była w dużej mierze kontynuatorką zadań które realizowała przedwojenna. Względna stabilizacja działalności Ligowej spowodowała że liczba członków wzrosła do **542 953 osób**. Druga Liga, która istniała w latach 1948-1950 to organizacja z którą władze polityczne nie wiedziały co zrobić, brano pod uwagę możliwość jej połączenia z innym stowarzyszeniem najlepiej paramilitarnym. Trzeci okres funkcjonowania Ligi Morskiej przypada na lata 1950-1953. Okres ten charakteryzuje się kierowaniem fałszywych oskarżeń pod adresem przedwojennych działaczy, aresztowań, nawet wyroków śmierci. Liga Morska zapłaciła wysoką cenę za niepodporządkowanie się wzorcom sowieckich stowarzyszeń potępiających „imperializm amerykański”, czy też za brak woli potępienia „odchyleń sanacyjno-endeckich i elementów reakcyjnych”. Nagły zwrot w działalności Ligi spowodowany był również konfliktem w kierownictwie PPR. Likwidacja Ligi Morskiej w maju 1953 roku przyniosła wielką szkodę społeczną szczególnie dotyczącą młodych ludzi, ale również starzy działacze nie mogli się przystosować do dziwolągów organizacyjnych wzorowanych na wzorcach sowieckich.

Do osiągnięć Ligi Morskiej należy zaliczyć doprowadzenie do tego że żeglarsstwo oraz sporty wodne nabrały charakteru masowego. Stworzone zostały ośrodki szkoleniowe morskie i rzeczne w Ustce, w Gdyni, w Kruszwicy, w Giżycku zarządzane przez Ligę. W latach 1945-1952 różne formy szkolenia Ligowego objęły 17 000 młodych ludzi, zorganizowano 35 rejsów morskich. Tego rodzaju oferta przyciągała młodzież chcącą odreagować okres wojenny. Po odbytych szkoleniach wielu młodych ludzi poświęcało się karierze poprzez służbę w Marynarce Wojennej, czy też marynarce handlowej oraz uprawianiu sportów wodnych.

Sowietyzacja polskiego życia społecznego w latach 1948-1953 boleśnie dotknęła Ligę Morską, przestała istnieć organizacja biorąca swój rodowód z „Bandery Polskiej”, powstałej 01 października 1918 roku, przekształconej w Ligę Żeglugi Polskiej następnie w Ligę Morską i Rzeczną i dalej w Ligę Morską i Kolonialną. Władze komunistyczne przyczyniły się do odebrania Lidze Morskiej majątku, którego wartość wynosiła przeszło **28 500 000 złotych** (wg danych zaczerpniętych ze sprawozdania za rok 1952.) W skład majątku wchodziły następujące środki trwałe: **budynek biurowy przy ul Widok 10 w Warszawie, 24 ośrodki żeglarskie, 3 przystanie żeglarskie, dom wypoczynkowy w Ustce, tabor pływający, w tym 25 jachtów kilowych, 60**

łodzi żaglowych, 147 joli mieczowych, 151 łodzi wiosłowych, 120 bączków, 1021 kajaków oraz żaglowce – flagowy „General Zaruski” i „Dar Żoliborza”.

Należy wspomnieć o programach autorstwa działaczy Ligowych dotyczących rozwoju infrastruktury rzecznej i morskiej oraz bazy szkoleniowej:

- **budowy kanału Odra –Dunaj – koncepcję projektu opracował inż. Alfred Konopka,**
- **rozbudowę portu praskiego,**
- **budowę portu w Tczewie,**
- **budowę kanału żeglugowego Wisła –Bug (Kanału Żerańskiego),**
- **budowa kanału żeglugowego przez Mierzę Wiślaną –projekt popularyzowany przez inż. E. Kwiatkowskiego.**
- **program rozbudowy floty wojennej- autorstwa kontradmirała A. Mohuczego.**
- **programy szkoleniowe dla młodych adeptów sztuki żeglarskiej.**

Pomimo likwidacji struktur Ligi Morskiej w kraju ,przetrwały struktury Ligowe w Stanach Zjednoczonych. Oddziały Ligi Morskiej w Nowym Jorku ,Chicago oraz w wielu innych miastach dalej funkcjonowały podtrzymując tradycje patriotyczne oraz historyczne.

Z inicjatywy działaczy Ligowych ,pamiętającymi wartości społeczne i patriotyczne jakie szerzyła Liga ,dzięki ożywczemu oddziaływaniu **Ruchu Społecznego SOLIDARNOŚĆ** w dniu 22 kwietnia 1981 roku w Wydziale Spraw Wewnętrznych Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku zarejestrowano **stowarzyszenie pod nazwą „Liga Morska”** z terenem działania na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą władz naczelnych w Gdańsku. Została ona reaktywowana po prawie trzydziestoletniej nieobecności na polskiej arenie morskiej przy okazji **II Kongresu Kultury Morskiej**, jako niezależna organizacja, której cele zostały wyznaczone w okresie II Rzeczypospolitej.

Rozpoczął się nowy okres działalności i odbudowy struktur tej zasłużonej dla Polski organizacji społecznej. Prezesem Zarządu został wybrany **dr Przemysław Smolarek dyrektor Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku.** Prezesem Okręgu Warszawskiego Ligi wybrano **Henryka Mąkę** W 1982 roku podczas Zjazdu Delegatów nowym **prezesem Zarządu wybrano kontradmirała Hieronima H. Pietraszkiewicza.** W latach 1986-1990 funkcję Prezesa Ligi Morskiej pełnił Adam Nowotnik Kierownik Urzędu Gospodarki Morskiej. Od 1990 – 2007 prezesem Ligi Morskiej i Rzecznej był Bronisław Komorowski. Od 2007 roku funkcję prezesa Ligi Morskiej i Rzecznej pełni kpt ż. w. Andrzej Królikowski

Ligi Morskiej Morska zaczęła coraz aktywniej powracać do roli organizatora obchodów Święta Morza w kraju oraz współorganizatora corocznych uroczystości poświęconych Zaślubinom Polski z Morzem Bałtyckim w Pucku jak również ważnych przedsięwzięć wodniackich.

Widoczne osiągnięcia zaczęła odnotowywać w latach dziewięćdziesiątych.

W ramach obchodów 1000-lecia pierwszego zapisu historycznego o Gdańsku, Liga Morska zaplanowała na lata 1995 – 1997 zorganizowanie szeregu imprez wodniackich o charakterze gwiazdzistego spływu Wisłą i jej dopływami do Gdańska statków, tratw oraz jednostek sportowych i turystycznych. Imprezy te nawiązywały do staropolskich tradycji flisackich, sięgających czasów Kazimierza Wielkiego, Jagiellonów oraz późniejszych, aż do końca XIX wieku.

Pierwsza rekonesansowa edycja Flisu odbyła się w dniach 22 VI – 2 VII 1995 roku po Wiśle, na trasie od Warszawy do Gdańska. Ekspedycja wodniacka nazwana została Flisem 1995.

Flis 1995 upamiętniał również 400 – lecie pierwszego wydania w 1595 roku wierszowego tekstu Sebastiana Fabiana Klonowca, pt. „**Flis to jest spuszczenie statków Wisłą i innymi rzekami do niej przypadającymi**”, będącego skarbnicą wiedzy o zwyczajach flisackich, wiedzy skutniczej i nawigacyjnej.

Organizatorem Flisu 1995 była Liga Morska, przy współudziale samorządowych władz miast nadwiślańskich, Dowództwa Marynarki Wojennej, Centralnego Muzeum Morskiego, Okręgowych Dyrekcji Gospodarki Wodnej w Warszawie i Gdańsku, Przedsiębiorstw Budownictwa Wodnego w Warszawie i Tczewie oraz Stowarzyszenia Dorzecza Wisły „WISŁA”. W latach 1995-2001 funkcję Generalnego Szypra Wiślanych Flisów pełnił komandor Adam Reszka, konsultantem naukowym Flisów Wiślanych był **komandor prof. Józef Dyskant** z Wojskowego Instytutu Historycznego. Przebieg Flisów Wiślanych był opisywany w Księdze Wiślanego Flisu.

Uczestnikami Flisu była młodzież szkolna, studencka z opiekunami i wychowawcami, wytrawni kapitanowie i marynarze statków wiślanych i bużnych oraz przedstawiciele zawodów, którym bliska była wodniacka przygoda.

W trakcie Flisu 1995, organizowane były z udziałem władz samorządowych miast nadwiślańskich liczne imprezy popularyzujące sprawy morskie i wiślane, obszarów dorzecza Wisły, polskich tradycji morskich i flisackich oraz wodniackiego wychowania młodzieży.

Zorganizowana przez Ligę Morską w roku 1996 następna wodniacka impreza Flis 1996 na trasie Warszawa – Gdańsk, zaowocowała opracowanym przez jego uczestników i podpisanym przez kilka tysięcy przedstawicieli społeczności nadwiślańskiej „**Memoriałem w sprawie wód Polski**” wystosowanym do Rządu, Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz polskiej opinii publicznej. W dokumencie tym zinwentaryzowane zostały problemy związane z zaniedbaniami w zakresie gospodarki wodnej, zabezpieczeniom przeciwpowodziowym oraz żeglugowe, dostrzeżone przez sygnatariuszy Memoriału, oraz zgłoszone podczas spotkań flisackich z przedstawicielami społeczności nadwiślańskiej. Przedstawione zostały racjonalne propozycje rozwiązania problemów rzek polskich przy wykorzystaniu doświadczeń państw zachodnioeuropejskich..

Kolejne Flisy organizowane były aż do czasów obecnych nie tylko na trasie Warszawa – Gdańsk ale również po Odrze na trasie Wrocław – Szczecin oraz na tzw. „szlaku bursztynowym” Poznań – Bydgoszcz – Gdańsk oraz od kolebki flisactwa w Polsce z Ulanowa po Sanie ,Wisłą do Gdańska.

Idea tych imprez wodniackich rozwija się w Polsce bardzo dynamicznie, przyciągając do udziału młodzież, ludzi nauki, armatorów, żeglarzy, pisarzy oraz samorządowców.

W tym miejscu należy wspomnieć o współpracy Stowarzyszenia Dorzecza Wisły „Wisła” z Ligą Morską. Stowarzyszenie to powstało w 1994 roku ,założycielami byli eksperci i pracownicy instytucji branży wodnej ,pracownicy naukowcy ,marynarze rzeczni którzy postanowili pracować na rzecz opracowania i wdrożenia **Programu dla Wisły** .Celem Programu dla Wisły była odbudowa żeglugi śródlądowej na Wiśle oraz głównych rzekach dorzecza Wisły, poprawa bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, budowa Kaskady Środkowej i Dolnej Wisły oraz rozwoju turystyki wodnej. Olbrzymią zasługą Stowarzyszenia Dorzecza Wisły „ Wisła” przy udziale Ligi Morskiej i Rzeczej było doprowadzenie w 2003 roku do zawązania się **Porozumienia w sprawie wspierania inicjatyw i programów rozwoju gospodarczego Polski w oparciu o walory rzek i Morza Bałtyckiego „Wisła –Odra- Bałtyk”** Do Porozumienia przystąpiło 44 przedstawiciele organizacji społecznych , ekspertów instytucji żeglugowych ,instytucji wodnych , morskich z dorzeczy Wisły, Odry oraz Pomorza . Sygnatariuszem Porozumienia była również Liga Morska i Rieczna. Doświadczenie zawodowe , wiedza oraz uzgodnione programy poprawy sytuacji w gospodarce wodnej ,żegludze stanowiły dla sygnatariuszy Porozumienia „Wisła -Odra –Bałtyk” podstawowy atut w rozmowach ze stroną Rządową. Efektem rozmów oraz spotkań była zgoda Rządu na opracowanie **Programu dla Wisły na okres 20 lat „Wisła -2020”**. W czerwcu w 2000 roku w toruńskim ratuszu odbyło się uroczyste podpisanie Porozumienia Toruńskiego w sprawie opracowania i wdrożenia programu rozwoju dorzecza Wisły w oparciu o walory rzeki. Sygnatariuszami porozumienia byli: Minister Środowiska Antoni Tokarczuk, wojewodowie i marszałkowie z rejonu dorzecza Wisły oraz organizacje pozarządowe: Liga Morska i Rieczna, Stowarzyszenie Wisła, Związek Miast Nadwiślańskich Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Wodnych i Melioracyjnych, Fundacja Kaskady Dolnej Wisły Zadanie na przygotowanie koncepcji projektu zostało powierzone Związkowi Miast Nadwiślańskich. W roku 2004 Ministerstwo Środowiska przestało wykazywać zainteresowanie projektem.

W 2004 roku z inicjatywy Ligi Morskiej i Rzeczej oraz Stowarzyszenia „Wisła” przy udziale przedstawicielei władz samorządowych, instytucji wodnych i żeglugowych i stoczniowych oraz organizacji pozarządowych z dorzecza Wisły ,Odry oraz Pomorza wystosowany został **List Otwarty dotyczący Programu Natura 2000 w kontekście jego wpływu na polską gospodarkę..** Główne tezy zamieszczone w Liście Otwartym:

- Kształt przyjętego Programu Natura 2000 jest szkodliwy dla polskiej gospodarki, ponieważ nie odbyły się rzetelne uzgodnienia i konsultacje społeczne, nie przeprowadzono analizy wpływu na bezpieczeństwo powodziowe, oraz żeglugę śródlądową nie określono kosztów wdrożenia Programu ,nie wskazano źródeł finansowania ,brak analizy skutków dla gospodarki.

- Program Natura 2000 należy poddać obszernej analizie ekonomicznej z uwzględnieniem skutków na gospodarke.

W czerwcu 2005 roku z inicjatywy Ligi Morskiej i Rzecznej oraz Stowarzyszenia Wisła , Porozumienia „Wisła -Odra -Bałtyk” opracowano dokument p.n. **”Program rozwoju wodnych sektorów gospodarczych”** w celu przekazania go kandydatom na posłów i senatorów w wyborach do sejmu i senatu w roku 2005 , Program ten przedstawiał 18 postulatów dotyczących koniecznych zmian instytucjonalnych ,organizacyjnych i inwestycyjnych w celu rozwoju wodnych sektorów gospodarczych. Tekst programu został uzgodniony z ekspertami z dorzeczy Wisły ,Odra oraz Pomorza. Program w nakładzie około 5 000 egzemplarzy przekazano kandydatom na posłów i senatorów.

Najważniejsze tezy programowe:

- Podniesienie problemów gospodarki wodnej w Polsce do poziomu ważnych spraw gospodarczych i społecznych.**
- Sformułowanie oraz przyjęcie programu rozwoju gospodarki morskiej jako ważnego sektora gospodarczego.**
- Powołanie resortu ,który zajmie się gospodarką wodną, morską oraz żeglugą .**
- Powołanie Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej,**
- Doprowadzenie do sformułowania i uchwalenia Narodowej Strategii Rozwoju Gospodarki Wodnej do 2020 r.**
- Doprowadzenie do opracowania programu rozwoju dorzecza Wisły zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 20.06.202 r.**
- Doprowadzenie do realizacji Programu „Odra 2006” ,przyjętego ustawą z dnia 6.07.2001 roku.**
- Doprowadzenie śródlądowych dróg wodnych do standardu klas IV .**
Rząd Polski powinien podpisać Europejską Konwencje Żeglugową ADN, korzystną dla rozwoju transportu wodnego w Polsce.
- Rozpoczęcie budowy stopnia wodnego na Wiśle w Ciechocinku-Nieszawie w celu zabezpieczenia stopnia wodnego we Włocławku,**
- Kontynuowanie budowy stopnia wodnego na Odrze w Malczycach,**
- Doprowadzenie do odbudowy całego Kanał Augustowskiego w celu rozwinięcia turystyki wodnej pomiędzy Biebrzą i Niemnem,**
- Przygotowanie programu rozwoju energetyki wodnej,**
Opracowanie jednolitego programu rozwoju turystyki w rejonach rzek jezior oraz Morza Bałtyckiego uwzględniającej interesy lokalnych społeczności,

- **Przywrócenie w szkolnictwie kształcenia młodzieży w kierunkach żeglugi śródlądowej, i stoczniovym.**

- **Zweryfikowanie Programu Natura 2000 i jego wpływu na rozwój gospodarczy Polski i zagrożenia powodziowe.**

W 2006 roku z inicjatywa Ligi Morskiej i Rzeczej odbyło się ważne spotkanie u Ministra Gospodarki Morskiej w celu przedstawienia koncepcji budowy kanału żeglugowego przez Mierzeje Wiślaną autorstwa prof. Tadeusza Jednoręła . W spotkaniu uczestniczyli również prof. Marek Michalski z Akademii Morskiej w Szczecinie oraz Waclaw L. Kowalski –wiceprezes Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Rzeczej. Efektem spotkania była deklaracja ministra R. Wiecheckiego o poparciu projektu i wpisaniu na listę projektów inwestycyjnych finansowanych z Programu Infrastruktura i Środowisko.

W powojennej historii branży wodnej powołanie Porozumienia „Wisła –Odra –Bałtyk” oceniane jest jako rozwiązanie organizacyjne które zintegrowało przedstawicieli i ekspertów branży wodnej z dorzecza Wisły ,dorzecza Odra oraz Pomorza wraz z przedstawicielami i ekspertami morskimi ,żeglugowymi , stoczniovymi. Porozumienie „Wisła –Odra –Bałtyk” pozwoliło wypracować i zaproponować Rządowi RP formę organizacyjną wspólną dla branż wodnej ,branży morskiej oraz żeglugowej w postaci Ministerstwa Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej. Wnioski w sprawach wodnych, żeglugowych czy morskich kierowane do władz były uzgadniane przez ekspertów biorących udział w prace Porozumienia Wisła –Odra - Bałtyk posiadały większą skuteczność..

Integracja branż pozwoliła na wypracowanie wspólnych programów ,na poprawę organizacji i skuteczności prowadzonych rozmów i dyskusji z przedstawicielami władzy.

W dniu 24 stycznia 2000 roku, uwzględniając między innymi inicjatywę Ligi Morskiej i Rzeczej, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej podjął Uchwałę w sprawie ustanowienia roku 2002 rokiem Eugeniusza Kwiatkowskiego - Wielkiego Polaka – inicjatora rozwoju gospodarki morskiej i rzecznej.

Wydarzenie to wiąże się z 80 rocznicą Ustawy Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej o budowie Gdyni i 65 rocznicy Uchwały Sejmu RP o budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego.

W latach trzydziestych wicepremier Eugeniusz Kwiatkowski, członek Ligi Morskiej i Kolonialnej, uważał Ligę Morską i Kolonialną za swojego społecznego sojusznika w sprawach dotyczących rozwoju nowoczesnej gospodarki morskiej oraz żeglugi śródlądowej.

Wielokrotnie powtarzał że Liga Morska i Kolonialna to społeczny sejmik morski i rzeczny, od którego czerpie wiedzę o problemach gospodarki morskiej i rzecznej.

W latach transformacji ustrojowej, oprócz pracy organizacyjnej, działacze stowarzyszenia brali czynny udział w organizowaniu konferencji i sympozjów o tematyce morskiej i rzecznej, z udziałem przedstawicieli rządu, sejmu i senatu.

Z okazji 90-lecia Ligi Morskiej i Rzeczej w czerwcu 2008 roku w Warszawie odbył się uroczyste odsłonięcie i poświęcenie pomnika Ligi Morskiej i Rzeczej. Dzięki życzliwości Dowództwa Marynarki Wojennej Liga Morska i Rieczna otrzymała dar w postaci kotwicy z ORP "Warszawa" ,która została wbudowana w konstrukcję pomnika. Na tablicy umieszczonej na pomniku zawarta jest zwrotka Hymnu do Bałtyku –Hymnu Ligi Morskiej i Rzeczej.

Ważnymi wydarzeniami w pracy działaczy Ligowych są organizowane konkursy z wiedzy o morzu i rzekach, kierowane do młodzieży szkolnej „**Młodzież na Morzu**”, „**My znad Wisły**” i wiele innych. W 2016 roku konkursy „Młodzież na Morzu” obchodziły jubileusz organizacyjny -25 edycji . Należy wspomnieć ze organizatorami konkursów są okręgi i oddziały terenowe Ligi Morskiej i Rzeczej . Podsumowanie wyników konkursu odbywa się w Kołobrzegu.

Bardzo ważnym elementem popularyzacji spraw rzecznych i morskich jest twórczość historyczna oraz merytoryczna w postaci licznych pozycji książkowych wydanych przez działaczy Ligowych.

Takim wydarzeniem dla Członków i sympatyków Ligi Morskiej i Rzeczej było wydanie monografii książkowych autorstwa dr Tadeusza Białasa w 1985 roku p.t. **"Liga Morska i Kolonialna 1930-1939"** a w 2002 roku pozycje p.t. **"Liga Morska 1944-1953"**.

W 2000 roku wydana zostały książki p.t. **"Trzymajmy się morza" oraz "Zaślubiny Polski z Morzem 1920-2000"** autorstwa komandora Józefa Wąsiewskiego. W 1997 roku Eligiusz Sitek wydał **"Święta Morza 1932-1997"** W 2009 roku prof. Marek Drozdowski –Honorowy Członek Ligi Morskiej i Rzeczej wydał bardzo wartościowe opracowanie p.t. **"Archiwum morskie Eugeniusza Kwiatkowskiego"**. W 2008 roku wydana została praca autorstwa prof. Daniela Dudy i komandora Tomasza Szubrychta p.t. **"Działania Ligi Morskiej i Kolonialnej na rzecz Marynarki Wojennej w okresie międzywojennym."**. Zasłużony dla Ligi Morskiej i Rzeczej działacz i pisarz marynistyczny Henryk Mąka w 2014 roku wydał ciekawą książkę p.t. **"Przy sterach i pod żaglami"—poczet ludzi morza 1917-2014.** Wydał również przeszło 50 pozycji książkowych o tematyce morskiej.

Z okazji 95- rocznicy Ligi Morskiej i Rzeczej w 2014 roku wydane została publikacja książkowa opisująca dzieje Ligi Morskiej i Rzeczej na przestrzeni 95 –lat p.t. **"Liga Morska i Rieczna sojusznik ludzi morza i rzek"** autorstwa działaczy Klubu „Bractwo Wiślane- Liga Morska i Rieczna, Waclawa L. Kowalskiego i Marka Jankiewicza. Należy wspomnieć również o wydanych przez prof. Wojciecha Majewskiego – członka "Klubu „Bractwo Wiślane"- L.M.i R.. publikacjach książkowych dotyczących problematyki wodnej : **"Woda w inżynierii środowiska" i „Monografia Dolnej Wisły"**

W strukturach organizacyjnych Ligi Morskiej i Rzeczej wysoką pozycję zajmuje **Bractwo Okrętów Podwodnych** skupiające kadre marynarzy ,którzy służyli na okrętach podwodnych. Działalność Bractwa Okrętów Podwodnych

jest również wysoko oceniana przez Międzynarodowy Kongres Podwodniaków. Prezes Zarządu Bractwa Okrętów Podwodnych komandor Edward Olewiński pełnił zaszczytną funkcję Prezydenta Międzynarodowego Kongresu Podwodniaków. Bractwo Okrętów Podwodnych wydaje pożyteczny Biuletyn Informacyjny „**PODWODNIK**”, będący skarbnicą wiedzy o marynarzach okrętów podwodnych.

Zarząd Okręgu Łódzkiego Ligi Morskiej i Rzecznej **wydaje Biuletyn Informacyjny „ŁÓDKA”** zawierający materiały historyczne dotyczące Marynarki Wojennej oraz materiały z życia Ligi Morskiej i Rzecznej. Z okazji 100-rocznicy Ligi Morskiej i Rzecznej ukazał się ciekawy tomik wierszy Barbary Leszczyńskiej p.t „**Słony skarb**”.

Z inicjatywy komandora Józefa Kowalewskiego oraz członków Ligi Morskiej i Rzecznej z Wyszkowa w 2008 roku utworzona została **Reprezentacyjna Orkiestra Ligi Morskiej i Rzecznej**. Orkiestra uczestniczy we wszystkich ważniejszych uroczystościach Ligowych.

W 2007 roku w Warszawie z inicjatywy członków Ligi Morskiej i Rzecznej podjęte zostały starania organizacyjne w celu opracowania i wdrożenia projektu o charakterze turystyki wodnej **p.n.” Szlak wodny im Króla Stefana Batorego: Warszawa-Zamek Królewski:**

-Wisła -Kanał Żerański- Kanał Królewski- Jezioro Zegrzyńskie -Narew-Biebrza- Kanał Augustowski (Niemen),

-Wisła- Zalew Włocławski- Nogat - Kanał Jagielloński -Elbląg- Zalew Wiślany- Kanał Żeglugowy przez Mierzeję Wiślaną (w budowie) - Zatoka Pucka (Morze Bałtyckie)

Do realizacji projektu przystąpiły 42 samorzady różnych szczebli oraz instytucje żeglugowe, żeglarskie, wodne i morskie. Powołana została Rada Programowa. Jest to największy projekt o charakterze turystyki wodnej w Polsce. Nakłady inwestycyjne poniesione na realizację projektu przekroczyły wartość 1,5 mld złotych. Rozpoczęta realizacja projektu dotyczącego budowy Kanału Żeglugowego przez Mierzeję Wiślaną na kwotę 880 mln złotych wzbogaci infrastrukturę Szlaku o kanał żeglugowy.

W dniu 25 lutego 2010 roku z inicjatywy Ligi Morskiej i Rzecznej w Senacie RP odbyła się konferencja poświęcona problematyce morskiej i rzecznej p.t.

„Morze i rzeki -szansą rozwoju gospodarczego Polski”. Z inicjatywy działaczy Ligi Morskiej i Rzecznej przy współudziale licznych ekspertów zaprezentowany i przyjęty został **„Memoriał w sprawie likwidacji zaniedbań i rozwoju wodnych sektorów gospodarki w Polsce”**. Dokument ten skierowany został do Władz Rzeczypospolitej Polskiej. W grudniu 2015 roku powtórnie przekazany został nowo wybranym Władzom: Prezydentowi RP, Premierowi oraz Marszałkom Sejmu i Senatu. **Pod honorowym patronatem Prezydenta Andrzeja Dudy w dniu 08 grudnia 2015 roku w Belwederze odbyła się specjalna konferencja poświęcona teżom i wnioskom zamieszczonym w Memoriale.** Należy z zadowoleniem stwierdzić że w

programach Rządu RP na lata 2016-2030 znalazły się następujące wnioski z „Memoriału...”:

- **budowa kanału żeglugowego przez Mierzę Wiślana,**
- **rozwój śródlądowych dróg wodnych po Wiśle ,Odrze, Bugu ,Warcie, Noteci (E-30, E-40, E-70),**
- **powołanie Ministerstwa Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej.,**
- **ratyfikacja przez Sejm, Senat oraz Prezydenta RP konwencji o drogach wodnych AGN,**
- **program reformy w gospodarce wodnej,**
- **rozwój przemysłu stoczniowego,**
- **rozwój żeglugi śródlądowej.**

W Roku Jubileuszowym, Członkowie Ligi Morskiej i Rzeczej skupieni są w 28 regionalnych organizacjach, których trzon stanowi młodzież szkolna, marynarze, nauczyciele, inżynierowie, prawnicy, ludzie nauki, stoczniowcy, armatorzy.

Stowarzyszenie ściśle współpracuje z, władzami samorządowymi ,instytucjami morskimi i wodnymi, Marynarką Wojenną ,która tradycyjnie wspiera działalność ligową, szczególnie wśród młodzieży szkolnej. Przedstawiciele i eksperci Ligi Morskiej i Rzeczej współpracują z parlamentarzystami przez udział w pracach Parlamentarnego Zespołu Rozwoju żeglugi Śródlądowej oraz z Ministerstwem Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej przez udział w pracach Państwowej Rady Gospodarki Wodnej.

Tak jak w II Rzeczypospolitej, szanując wolę Założycieli, w obowiązującym statucie Ligi Morskiej i Rzeczej, jako najważniejsze cele wymienia się:

- **kształtowanie i stałe rozwijanie świadomości morskiej społeczeństwa polskiego,**
- **działanie na rzecz rozwoju kultury morskiej,**
- **propagowanie tradycji polskiej marynarki wojennej i handlowej oraz umacnianie patriotycznych postaw społeczeństwa,**
- **propagowanie rozwoju gospodarczego kraju w oparciu o walory morza i rzek,**
- **podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości,**
- **upowszechnianie turystyki wodnej, uprawiania sportów oraz organizacja wypoczynku dzieci i młodzieży,**
- **upowszechnianie wśród młodzieży wiedzy i umiejętności na rzecz obronności Rzeczypospolitej Polskiej,**

Członkowie Ligi Morskiej i Rzeczej z olbrzymim szacunkiem odnoszą się do nauk i dokonań największego Polaka – Świętego Jana Pawła II. W dniu 12 listopada 2004 roku Ojciec Święty został uhonorowany najwyższym odznaczeniem Ligi Morskiej i Rzeczej – „Pierścieniem Hallera”, wręczonym w Watykanie przez Wiceprezes Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Rzeczną dr. Elżbietę Marszałek

Liga Morska i Rieczna tradycyjnie utrzymuje bliski kontakt z władzami kościoła Rzymsko –Katolickiego, a godność kapelana Ligi Morskiej i Riecznej pełni ksiądz kanonik Waldemar Krzewiński. Członkowie Ligi uczestniczą w nabożeństwach odprawianych za marynarzy oraz działaczy ligowych.

Hymnem Ligi Morskiej i Riecznej jest "Hymn do Bałtyku" ze słowami Stanisława Rybki-Myriusa i muzyką Feliksa Nowowiejskiego.

W 1995 roku Liga Morska i Rieczna postanowiła uczcić 75-rocznicę odzyskania dostępu do Morza Bałtyckiego ustanawiając Święto Ligi Morskiej i Riecznej w dniu 10 lutego .Obchody tego święta odbywają się każdego roku w Pucku. W celu uhonorowania osób oraz instytucji ustanowiono również najwyższe honorowe wyróżnienie Stowarzyszenia "PIERŚCIEN HALLERA" Innym honorowym wyróżnieniem przyjętym w 1937 roku jest krzyż „PRO MARI NOSTRO”.

Z okazji 100-rocznicy Ligi Morskiej i Riecznej , w celu podkreślenia zasług działaczy Ligi Morskiej i Riecznej dla rozwoju wodnych sektorów gospodarki w Polsce Senat Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 12 grudnia 2018 roku podjął uchwałę o ustanowieniu roku 2019 Rokiem Ligi Morskiej i Riecznej

Przygotował: **Wacław L. Kowalski**
Wiceprezes Zarządu Głównego
Ligi Morskiej i Riecznej

Warszawa dnia 30 marca 2019 roku.

Władze Ligi Morskiej i Rzecznej

(wybrane podczas XXI Walnego Zebrania Delegatów Ligi Morskiej i Rzecznej
w dniu 21 listopada 2015 roku)

Prezydium Zarządu Głównego

Kpt. ż. w.. Andrzej Królikowski – Prezes Ligi Morskiej i Rzecznej,

Dr Elżbieta Marszałek –Wiceprezes Zarządu Głównego,

Wacław L. Kowalski -Wiceprezes Zarządu Głównego,

Kmdr. Marek Padjas –Wiceprezes Zarządu Głównego,

Tadeusz Kuśmierski – Sekretarz Generalny,

Ryszard Siekanowicz –Skarbnik,

Barbara Latocha – Członek Prezydium,

Członkowie Zarządu Głównego.

Gabriela Antos,

Sylwia Bujanowska,

Kmdr. Jerzy Chłopecki,

Bogdan Glinicki,

Estera Gąsowska,

Elżbieta Kosińska,

Zenon Kozłowski,

Wojciech Małogocki,

Zdzisław Meler,

Grzegorz Nadolny,

Kmdr. Edward Olewiński,

Waldemar Parus,

Kpt. ż. śr. Jerzy Pielaciński,

Kpt. ż. śr. Andrzej Potapowicz,

Teresa Pracownik,

Kazimierz Ratajczyk,

Edward Szpoczek,

Wojciech Wicherski,

Marek Wojnarowski.

Główna Komisja Rewizyjna Ligi Morskiej i Rzecznej.

Jerzy Kwaczyński - Przewodniczący,

Jolanta Maria Gołuńska -Wiceprzewodnicząca,

Andrzej Hładki -Wiceprzewodniczący,

Jolanta Maria Czapiga -Sekretarz,

Agnieszka Ślenda – Członek,

Główny Sąd Koleżeński Ligi Morskiej i Rzecznej.

Kmdr. Edward Kinas – Przewodniczący,

Antoni Szarmach -Wiceprzewodniczący,

Andrzej Matulewicz - Sekretarz,

Hanna Potapowicz- Członek,

Jerzy Ryrych-Członek,

Andrzej Stąsień- Członek,

Stefan Wasiliew- Członek,

Kapituła Wyróżnień Ligi Morskiej i Rzecznej.

Kontradmiral Czesław Dyrz - Przewodniczący,

Kmdr. Edward Kinas- Członek,

Stefan Wasiliew-Członek.

**Prezisi „Bandery Polskiej”, Ligi Żeglugi Polskiej, Ligi Morskiej i Rzecznej ,
Ligi Morskiej i Kolonialnej, Ligi Morskiej , Ligi Morskiej i Rzecznej. (1918-2018)**

„Bandera Polska” 1918 -1919

Wiceadmirał Kazimierz Porębski

Liga Żeglugi Polskiej 1919-1924

Wiceadmirał Kazimierz Porębski

Liga Morska i Rzeczna 1924-1930

Wiceadmirał Kazimierz Porębski 1924-1928

Kazimierz Głuchowski 1928-1930

Liga Morska i Kolonialna 1930-1944

Generał dywizji Gustaw Orlicz Dreszer 1930-1936

Generał brygady Stanisław Kwaśniewski 1936-1944

Liga Morska 1944-1953

Szymon Żoła-Manugiewicz 1944-1946

Podpułkownik Stanisław Kiryłuk 1946-1947

Stefan Szudziński 1947

Konradmirał Adam Mohuczy 1947-1949

Wiceminister Józef Salcewicz 1949-1950

Generał Mieczysław Wągrowski 1950-1953

Likwidacja Ligi Morskiej przez włączenie w struktury Ligi Przyjaciół Żołnierza.

Liga Morska 1981-1999

Doc. dr. hab. Przemysław Smolarek 1981-1982

Konradmirał Henryk Pietraszkiewicz 1982-1986

Minister Adam Nowotnik 1986-1990

Bronisław Komorowski 1990-1999

Liga Morska i Rzeczna 1999- 2018

Bronisław Komorowski 1999-2007

Kpt. ż w. Andrzej Królikowski 2007-

Załącznik nr 2

Okręgi Ligi Morskiej i Kolonialnej w Rzeczypospolitej Polskiej-1938 r

- 1.Białostocki –Białystok ul Br. Pierackiego 10
- 2.Krakowski – Kraków Rynek Główny Odwach,
- 3.Lwowski - Lwów Urząd Wojewódzki,
- 4.Łódzki - Łódź ul Andrzeja 3,
- 5.Nowogródzki- Nowogródek Urząd Wojewódzki,
- 6.Poleski – Brześć ul Dąbrowskiego 49,
- 7.Pomorski –Toruń ul Łazienna 2,
- 8.Poznanski – Poznań ul Fredry 7
- 9.Radomsko-Kielecki –Radom ul Sienkiewicza 5,
- 10.Stanisławowski- Stanisławów ul 3-Maja 3,
- 11,Tarnopolski –Tarnopol ul Tarnowskiego 3,
- 12.Warszawski- Warszawa ul Widok 10,
- 13.Wołyński Łuck Państwowy Bank Rolny,
- 14.Wileński- Wilno ul Mostowa 3a,
- 15.Zagłębie Węglowe –Katowice ul Jagiellońska 4,
- 16.Wojewódzki w Warszawie ul Widok 10
- 17.Delegatura Okręgu Lwowskiego w Jarosławiu. Sąd Wojskowy.

Bibliografia

1. Dane zaczerpnięte z Małego Rocznika Statystycznego z 1939 r.
2. +